

Når bagklogskab gør os fremtidsdumme

Af Lars Nørtoft Reiter

" Kierkegaard lærte os, at livet må forstås baglæns, men leves forlæns. Alligevel forsøger vi at forstå livet forlæns og ofte gennem en ufuldstændig forståelse af fortiden. Dermed bliver vi sjældent rigtig kloge på i går eller i morgen. "

Forestil dig, at du kommer for sent til et vigtigt morgenmøde. Det regnede, vejene var oversvømmede, og trafikken var påvirket. Pinlig lister du ind i mødelokalet. I pausen griber en ærgerlig kollega fat i dig med et par belærende ord.

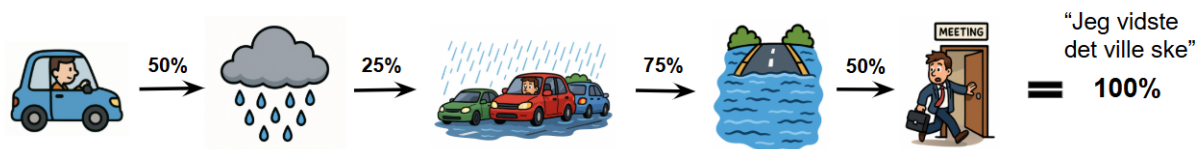
"Jeg vidste du ville komme for sent. Jeg sagde jo der var udsigt til regn."

Men var det virkelig så klart? Aftenen forinden havde selvsamme kollega orienteret dig om risikoen for regn enten morgen eller op ad formiddagen, og udtalt "at du lige kan overveje at køre lidt før, så du har en tidsbuffer". Du tog i mod rådet og kørte lidt før tid.

Betragt nu situationen som en kæde af begivenheder med nogle ikke urealistiske sandsynligheder.

1. Det skal regne netop her til morgen (50%)
2. Regnen skal være voldsom nok til at forårsage trafikale problemer (25%)
3. Din rute skal være omfattet af de trafikale problemer (75%)
4. Forsinkelsen er stor nok til at overskride din tidsbuffer (50%)

Selvom de enkelte punkter kan virke sandsynlige (betinget på det foregående punkt) er det samlede scenarie et resultat af flere tilfældigheder og med en samlet sandsynlighed på under 5%. Før du kom for sent, havde din kollega en intuitiv fornemmelse af denne lave sandsynlighed (kollegaens ord var "man kunne overveje at køre lidt før"). Efter du kom for sent, er det som om det ikke kunne have været anderledes.

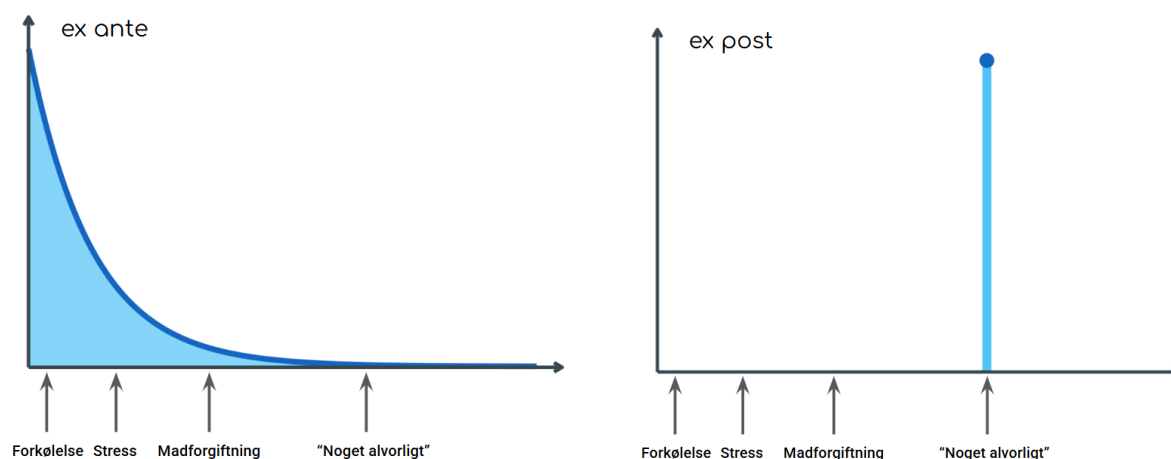
Figur 1: En kæde af hændelser der fører til forsinkelse. Efterfølgende overvurderes forløbets sandsynlighed.

I bagklogskabens lys

Du kom for sent, og derfor er konklusionen entydig: du skulle være kørt i bedre tid. Det er ubestrideligt, og det er heller ikke pointen. Pointen er at vi skaber et narrativ, der forklarer hændelsesforløbet som helt forudsigeligt. Fænomenet kaldes på engelsk *hindsight bias* og optræder alle vegne. Tænk på en læge der skal stille en diagnose. En patient kommer med hovedpine, træthed og lette mavesmerter - symptomer der kan være tegn på alt fra stress og forkølelse til alvorlige sygdomme, men oftest er harmløse. Lægen vurderer at der ikke er grund til bekymring. Det viser sig senere at være alvorligt. Lægekollegaerne er forundrede. Hvordan kunne man overse det, når nu "alle tegnene var der". Et mere fortærsket eksempel er Covid-19 pandemien. Her stod mandagstrænerene i kø for at forklare hvorfor udbredelsen af smitte til Danmark (som ellers var vurderet usandsynlig) var helt forudsigelig, ligesom en global recession lå lige til højrebænet.

En sandsynlighedsteoretisk vinkel

En måde at forstå hindsight bias er ved at skelne mellem to sandsynligheder. Sandsynligheden for at noget indtræffer før det sker (ex ante) og sandsynligheden for at det indtraf efter det er sket (ex post). Uden kongitiv bias, burde disse være ens. Hvis du er overbevist om at det er usandsynligt at omkomme i et flystyrt, må det ikke ændre din opfattelse (nævneværdigt) hvis et fly styrter ned i morgen. Alligevel er det oftest hvad man ser: Når en dramatisk hændelse indtræffer har vi en tilbøjelighed til at overvurdere sandsynligheden for at det vil gentage sig. Tænk også på det tragiske skyderi i Fields i 2022. Selv om de fleste ved, at skyderier i storcentre er meget usandsynlige, blev der udtrykt bekymring ved, hvorvidt kunderne ville vende tilbage. En bekymring der understøttes i litteraturen hvor det er sandsynliggjort at aktualiteten af en hændelse kan føre til en forstærket risikovurdering hos folk ^[1, 2]. Hindsight bias baserer sig på samme aktualitetsmekanisme, bare hvor det er hændelsen selv der vurderes som sandsynlig i retrospektion. Sandsynlighedsteoretisk kan vi sige, at før en hændelse indtræffer er vi mere tilbøjelig til at vurdere flere scenarier som sandsynlige. Efter en hændelse er indtruffet, kan vi næsten ikke forestille os et andet scenarie (Figur 2).

Figur 2: Før årsagen fastlægges (venstre) overvejer lægen mange mulige årsager, hvor de mindst alvorlige virker mest sandsynlige. Efter årsagen viser sig at være alvorlig (højre) virker det pludselig helt oplagt - de oprindelige, mere sandsynlige forklaringer nedtones. Sandsynligheden ex post er stærkt overdrevet, for at illustrere hindsight bias.

Hvorfor ender vi i denne fælde?

Verden er kompleks og kaotisk. Det bryder vores hjerner sig ikke om. Derfor søger vi orden gennem forenklede narrativer der gør verden mere forståelig. Det gør livet nemmere, men det betyder også at vi narrer os selv. Hindsight bias er et resultat af den tankeprocess. Når noget er sket, samler vores hjerne bider af information og skaber et narrativ der får virkeligheden til at virke helt selvfølgelig. Forskere peger på flere psykologiske mekanismer der driver hindsight bias [3,4]. En af mekanismerne kaldes *memory distortion*. Vi glemmer simpelthen ting der ikke stemmer overens med vores narrativ, som fx. en patients sygehistorik der talte imod alvorlig sygdom. En anden mekanisme er vores søgen efter kausale sammenhænge. Når en hændelse er indtruffet, arbejder vores hjerne baglæns og søger at etablere en årsagskæde der giver mening til hændelsen, og som efterlader meget lidt rum til konkurrerende forklaringer: hændelsen var uundgåelig. I en stor metaundersøgelse af hindsight bias sammenlignede man 95 studier og i alt 252 effektstørrelser [5]. Her fandt man en gennemsnitlig effektstørrelse på 0,39 (95%-konfidensinterval: 0,36 - 0,42), hvilket anses som en lav til moderat effekt. Det betyder at på tværs af studierne var der en tendens til at deltagerne vurderede sandsynligheden for en hændelse højere i retrospektion sammenholdt med før hændelsen indtraf. Hindsight bias er således mere end et teoretisk koncept - fænomenet er dokumenteret, om end omfanget kan være beskedent.

Brug fortiden til at blive klog på fremtiden

Det er klart, at man kan lære af fortiden. Så at kigge bagud er ikke ubetinget en dårlig idé. Det kan for eksempel hjælpe med at afdække værdifulde detaljer der førte op til en hændelse, som man overså før hændelsen indtraf. Der hvor det bliver farligt, er når man negligerer de tilfældigheder der førte til at tingene faldt ud som de gjorde [6]. I den situation bliver man fikseret på sin egen forklaring, og misser dermed læringsmuligheder der kunne føre til en større forståelse af virkeligheden. Man risikerer også at opbygge en overdreven selvsikkerhed i sin evne til at forudsige hændelser, hvilket fører til mere risikable og dumme beslutninger i fremtiden. Det kan være lederen som har misforstået årsagerne til tidligere succeser, fx ved at forveksle tilfældigheder og evner, og dermed overmodigt fastholder en strategi, indtil projektet pludselig udvikler sig katastrofalt [7]. Eller det kan være den selvsikre studerende der efter en skriftlig eksamen overbeviser sig om at den utilfredstillende karakter skyldtes at opgaven handlede om netop det emne eleven ikke brød sig om i stedet for at undersøge om det kan skyldes nervøsitet, dårlig forberedelse mv. Ved ukritisk at acceptere sin egen forklaring, lukker eleven for læring og risikerer at næste eksamen går lige så galt. Kierkegaard lærte os, at livet må forstås baglæns, men leves forlæns. Alligevel forsøger vi at forstå livet forlæns og ofte gennem en ufuldstændig forståelse af fortiden. Dermed bliver vi sjældent rigtig kloge på i går eller i morgen.

Referencer

1. Di Baldassarre, Giuliano, et al. "Multiple hazards and risk perceptions over time: the availability heuristic in Italy and Sweden under COVID-19." *Natural Hazards and Earth System Sciences* 21.11 (2021): 3439-3447.
2. Tversky, Amos, and Daniel Kahneman. "Availability: A heuristic for judging frequency and probability." *Cognitive psychology* 5.2 (1973): 207-232.
3. Calvillo, D. P. (2012). Working memory and the memory distortion component of hindsight bias. *Memory*, 20(8), 891–898. <https://doi.org/10.1080/09658211.2012.706309>
4. Roese, N. J., & Vohs, K. D. (2012). Hindsight Bias. *Perspectives on Psychological Science*, 7(5), 411-426. <https://doi.org/10.1177/1745691612454303> (Original work published 2012)

5. Guilbault, R. L., Bryant, F. B., Brockway, J. H., & Posavac, E. J. (2004). A Meta-Analysis of Research on Hindsight Bias. *Basic and Applied Social Psychology*, 26(2–3), 103–117. <https://doi.org/10.1080/01973533.2004.9646399>
6. Roese, N. J., & Vohs, K. D. (2012). Hindsight Bias. *Perspectives on Psychological Science*, 7(5), 411–426. <https://doi.org/10.1177/1745691612454303> (Original work published 2012)
7. Hoffman, B. (2024, September 22). Think you saw it coming? How hindsight bias limits your ability to learn. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/brycehoffman/2024/09/22/think-you-saw-it-coming-how-hindsight-bias-limits-your-ability-to-learn/>